

extra, alius ipsum conceptum ad intra.

Si autem quaras: Quomodo ergo unum simile representat, seu manifestat aliud simile? Respondetur quod representat aliud ut correlativum, non ut representativum, id est ea generali ratione qua unum relativum dicit ordinem ad correlativum illudque includit, quia sunt simul cognitione correlativa, non ea speciali ratione qua unum representativum se habet ad aliud, et minus exercet presentandi alia objecta potentia.

Denique innotescit ex dictis quomodo differant signum et imago. Nam imprimis, nec omnis imago est signum, nec omne signum imago. Potest enim imago esse ejusdem naturæ cum eo cuius est imago, ut filius cum patre, etiam in Divinis, et tamen non est illius signum; multa etiam signa non sunt imagines, ut fumus ignis, gemitus doloris. Ratio ergo imaginis consistit in hoc quod procedat ab alio ut a principio, et in similitudinem ejus, ut docet sanctus Thomas, I p. q. XXXV, et q. XXXIII, et ita sit ad imitationem illius, potestque esse ita perfecte similis suo principio ut sit ejusdem naturæ cum ipso. De ratione vero signi non est quod procedat ab alio in similitudinem, sed quod sit medium ductivum illius ad potentiam, et substituat pro illo in representando, ut aliquid eo imperfectius et dissimilius.

QUÆSTIO XXII.

DE DIVISIONIBUS SIGNI.

Post explicatam rationem, et naturam signi, sequitur consideratio de divisione ejus, quæ duplex est: altera in formale et instrumentale, altera in naturale, et ad placitum,

et ex consuetudine; et de utraque in hac quaestione agendum est.

ARTICULUS I.

Utrum sit univoca et bona divisio signi in formale et instrumentale.

De signo instrumentali quod vere et proprie sit signum, nullus dubitat; nihil enim manifestius, quam instrumentalia et exteriora signa vere esse signa. Sed tota difficultas est circa signa formalia, quibus formatur et informatur potentia cognoscitiva ad manifestationem objecti ejusque cognitionem. Et tota difficultas devolvitur ad hoc, quomodo signo formali conveniat ratio medii ductivi potentia ad signatum, et quomodo conveniant ei conditiones signi, præsertim illa, quod sit imperfectior suo significato, et dicatur res imperfectius cognosci per signum, quam si in seipso et immediate cognoscatur et representetur. Et ratio est quia signum formale, cum sit ipsa notitia vel conceptus rei, non ponit in numero cum ipsamet cognitione ad quam ducitur potentia; unde non potest habere rationem medii ad hoc ut potentia reddatur cognoscens, et ut objectum ex non manifesto fiat manifestum, siquidem est ipsa ratio et forma cognoscendi, et sic signum ad hoc ducit ut conceptus notitiaque ponatur in potentia, fiatque cognoscens; non vero ipse conceptus medium est ad cognoscendum; imo æque immediate dicitur aliquid cognosci quando cognoscitur in seipso, et quando cognoscitur mediante conceptu vel notitia; conceptus enim non facit cognitionem mediatam.

Ut brevius et clarius res ista percipiatur, advertite ex D. Thoma in IV, dist. XLIX, art. II, ad 1, et Quolib. VII,

art. I, quod medium in cognitione est triplex: *medium sub quo*, ut lumen sub cuius illustratione res aliqua videtur; *medium quo*, scilicet species qua res videtur; *medium in quo*, scilicet id in quo alia res videtur, ut in speculo video hominem. Et hoc medium *in quo* potest adhuc esse duplex: quoddam materiale, et extra potentiam, scilicet illud in quo est similitudo seu imago alterius, ut in speculo imago hominis; aliud formale et intrinsecum, sicut species expressa, seu verbum mentis in quo res intellecta cognoscitur. Et primum medium in quo facit cognitionem mediatam, id est ex alio cognito vel cognitione deductam, pertinetque ad signum instrumentale; secundum vero medium cognitionem mediatam non constituit, quia non duplicat objectum cognitum, neque cognitionem. Cæterum vere et proprie est medium representans objectum, non ut medium extrinsecum sed ut intrinsecum et formans potentiam. Etenim representare non est aliud quam reddere præsens et conjunctum objectum potentia in esse cognoscibili, sive per modum principii in specie impressa, quæ ex parte principii se tenet, quia ex ipsa et potentia procedere debet cognitio, sive ex parte termini in specie expressa, quæ ex parte termini se tenet, quia in ipsa objectum proponitur et presentatur ut cognitum, et cognitionem terminans intra potentiam, intra quam induit rationem objecti. Redditur autem objectum præsens, seu representatur potentia non seipso immediate, sed mediante conceptu, vel specie; est ergo medium in representando id quo sic redditur objectum representatum et conjunctum potentia.

DICO ERGO PRIMO: In sententia S. Thomæ probabilis est signum formale esse vere et proprie signum,

atque adeo univoce cum instrumentali, licet in modo significandi valde differant.—Et promente S. Doctoris declaranda, expendendum est quod aliquando loquitur de signo, ut præcise exerceat officium representandi aliud a se, et sic tribuit formalem rationem signi simpliciter; aliquando loquitur S. Thomas de signis, quæ tanquam res objectæ et prius cognitæ ducunt nos ad aliquod signatum, et in tali acceptione docet signum principaliter inveniri in sensibilibus, non in spiritualibus, quæ minus manifesta nobis sunt, ut loquitur in IV, distinct. I, quæst. I, art. I, quaestione II; et III par., q. LX, art. IV, ad I.

Quod ergo signum formale simpliciter et absolute sit signum, deducitur primo ex Quolib. IV, art. XVII, ubi inquit: « Quod vox est signum, et non signatum; conceptus autem est signum et signatum, sicut et res. » Sed secundum D. Thomam non potuit conceptus esse signum instrumentale, ut de se patet, cum non sit objectum extrinsecum movens; ergo attribuit ei rationem signi in quantum signum formale. Item in q. IV, de Verit., art. I, ad 7, sic inquit: « Ratio signi per prius convenit effectui quam causæ, quando causa est effectui causa essendi, non autem significandi, sed quando effectus habet a causa non solum quod sit, sed etiam quod significet, tunc sicut causa est prior quam effectus in essendo, ita in significando, et ideo verbum interius per prius habet rationem significationis, quam verbum exterius. » Ita D. Thomas, ubi loquitur absolute de quocumque verbo mentis, et rationem signi illi attribuit quæ instrumentalis esse non potest, cum extra potentiam non sit, nec moveat, ut dictum est. Ac denique in q. IX de Verit., art. IV, ad 4 inquit: « Quod signa in nobis sunt sensibilia, quia nostra cognitio, ut discursiva est, a sensibus oritur.

Sed communiter possumus signum dicere quodcumque notum, in quo aliud cognoscatur. Et secundum hoc forma intelligibilis potest dici signum rei quæ per ipsam cognoscitur; et sic angeli cognoscunt res per signa, et unus angelus per signum alteri loquitur. » Ita divus Thomas, ubi quando dicit: signum communiter possumus dicere etc., *ly communiter* non est idem quod improprie et non vere, sed secundum communem rationem signi, veram tamen, et non sub ea appropriatione qua nos utimur signis secundum nostrum modum cognoscendi, deveniendo de uno ad aliud, et formando cognitionem imperfectam, aut discursivam ex signo ad signatum; et ita, quoad modum cognoscendi, cum quadam majori proprietate invenitur ratio signi in signo externo et instrumentali, quatenus ibi manifestius exercetur ducere de uno ad aliud, duplici existente cognitione altera signi, altera signati, quam unica solum, sicut in signo formali invenitur. Unde tandem D. Thomas, hoc ultimo loco citato, solut. ad 5, dicit: « Quod de ratione signi proprie accepta non est quod sit prius, vel posterius natura, sed solummodo quod sit nobis præcognitum. » Ex quo fit quod ad salvandam proprietatem signi sufficit salvare quod sit præcognitum, quod in signo formali reperitur, non quia sit præcognitum ut objectum, sed ut ratio et forma qua objectum redditur cognitum intra potentiam, et sic est præcognitum formaliter, non denominative.

Et ex hoc sumitur fundamentum conclusionis, quia signo formali convenit proprie et vere esse representativum alterius a se, et ex natura sua ordinatur ad hanc representationem, tamquam substituens loco rei, seu objecti quod reddit præsens intellectui; ergo salvat essentialem rationem signi. Consequentia patet,

quia salvat genus et differentiam signi: nam genus est esse representativum, et differentia, quod sit alterius a se, per modum alicuius magis noli et substituentis pro alio, atque adeo illi non æquale, sed imperfectius et deficientius. Hoc autem totum invenitur in signo formali, nam conceptus, v. g. hominis representat aliud a se, scilicet hominem; et est notior, non objective, sed formaliter, siquidem hominem reddit notum et cognitum, qui sine conceptu latens est et non præsentatus intellectui; et eadem ratione est prius cognitum formaliter, id est habet se ut ratio qua objectum redditur cognitum; id autem quod est ratio ut aliquid sit tale, in quantum ratio et forma, est prius eo, eo modo quo forma est prior effectu formali: si ergo conceptus est ratio ut res sit cognita, prius est proiitate formæ ad subjectum, et rationis denominantis ad rem denominatam. Similiter non est æquale ipsi objecto representatio, sed inferius et imperfectius illo, ut in conceptibus creatis patet, quia conceptus creati sunt intentiones ex natura sua ordinatæ et subordinatæ objectis, ut loco illorum substituant et vices eorum gerant ex parte termini representati et cognoscendi a potentia; ergo sunt inferiores objecto ut objectum illorum est, quia semper objectum se habet ut principale, et conceptus vere præsentans et ejus gerens vices; et sic in esse intentionali semper est inferius, licet aliunde in ratione spiritualis entitatis possit aliquando conceptus superare objectum. Et quando dicimus objectum esse principalis et perfectius, loquimur de objecto primario et formali conceptus, nam objectum materiale et secundarium habet se accessorie, nec est necesse quod sit perfectius cum pro illo non directe et perfectius substituat conceptus.

Denique non obstat quod conceptus non videtur ponere in numero cum objecto representato, si quidem res in conceptu videtur et non extra. Nam licet modo representativo videatur fieri unum ex conceptu representante et objecto representato, tamen hæc unitas non destruit verum et proprium esse presentativum et significativum; imo quanto magis representatio est unum cum re representata, tanto melior et efficacior est representatio. Nec tamen pervenit in nobis conceptus, quantumcumque perfectus, ad identitatem cum representato, quia nunquam pervenit ad hoc, quod representet se, sed aliud a se, quia semper se habet ut vicarium quid respectu objecti; semper ergo retinet distinctionem inter rem significatam et ipsum significans. Aliud est in Divinis; Verbum enim, quia est summa representatio in actu puro, ex vi tantæ representationis, pervenit ad identitatem cum essentia divina representata, et ita amittit rationem signi, de quo D. Thomas, 1 part., q. xxvii, art. 1. Et ex hac eadem ratione, conceptus seu species expressa retinet rationem medii, quantum sufficit ad rationem signi; habet enim rationem medii *in quo*, quia nunquam se, sed aliud a se representat, ut tenet se ex parte termini cognitionis, non ex parte principii, sicut species impressa. Sed quia non est terminus ultimus, seu cognitum tanquam res, sed ut deserviens potentie, ut in eo rem apprehendat tanquam ultimo cognitum, ideo sufficienter habet rationem medii, hoc ipso quod non est terminus ultimus in cognoscendo. Nec dicitur deficienter se habere ad signatum, quasi deficienter et imperfecte representet; deficient enim representatio et imperfecta non est de ratione signi, sed accidit illi; sufficit autem quod ex se sit subser-

viens signato, et vices gerens objecti representati, et loco illius substituens, siquidem in quantum tale est inferius eo, pro quo substituit.

DICO SECUNDO: Divisio in signum formale et instrumentale est essentialis, univoca et adæquata. — Quod sit univoca et essentialis ex præcedenti conclusione deducitur, quia signum formale vere et essentialiter est signum, ut ostendimus; de instrumentali autem nullus dubitat quod sit signum, ergo essentialis et univoca est. Quod vero sit adæquata constat, quia divisionis membra reducuntur ad contradictoria, et sic exhauriunt totum divisum. Nam, cum omne signum sit medium ductivum ad aliud, vel hoc medium est prius cognitum ad hoc ut aliud cognoscatur, vel non. Si est prius cognitum denominative seu objective, est signum instrumentale; si non est prius cognitum objective, et tamen representat aliud, id facit formaliter, quia est ratio qua aliud redditur cognitum intra potentiam, non extra ut objectum cognitum, ergo est signum formale. Denique quod divisio essentialis sit, non accidentalis, inde constat, quia essentialis ratio signi consistit in representatione signati quatenus objectum redditur præsens potentie, et illi conjungitur. Diversus autem modus representationis est essentialiter in hoc quod est seipso formaliter reddere alterum præsens potentie, et in hoc quod est reddere præsens ut prius cognitum et objectum potentie; ergo fit diversa presentia per formam representantem immediate, vel per objectum prius cognitum, et consequenter diversa representatio essentialiter est, et diversa notificatio, atque adeo diversum signum essentialiter.

Solvuntur argumenta.

Contra primam conclusionem

formari possunt argumenta, vel ex quibusdam auctoritatibus D. Thomae, vel intendendo probare quod non conveniunt signo formali conditiones ad essentiam signi requisitae. Ex D. Thoma ergo objici potest primo: Quia in p., q. lx, ar. iv, ad 1, inquit: «Quod primo et principaliter dicuntur signa, quae sensibus offeruntur, effectus autem intelligibiles non habent rationem signi, nisi secundum quod sunt manifestati per aliqua signa.» Sed signa formalia sunt effectus quidam intelligibiles, sicut conceptus et species expressae; ergo non sunt signa nisi ut manifestantur aliquo sensibili. Similiter iv, dist. 1, q. 1, ar. 1, quaest. 11, inquit: «Quod signum quantum ad primam sui institutionem signat aliquam rem sensibilem, prout per eam manuducimur in cognitionem alicujus occulti.» Ergo cum signa formalia non designent aliquid sensibile ducens in occultum, non sunt primo et per se signa. Et ad idem servit id quod supra retulimus ex q. ix de Verit., art. iv ad 4, ubi signum proprie dicitur reperiri quando discurritur de uno ad aliud; potest tamen communiter dici signum quodcumque notum, in quo aliud cognoscitur: non ergo signum formale proprie est signum.

Respondetur D. Thomam in his locis loqui de signo non secundum communem rationem signi, sed prout deservit nostrae cognitioni, quatenus nostra cognitio indiget manuactione externa objecti, deinde formatione per conceptus et formas intelligibiles, et in hoc convenit cum angelis, sed differt in primo, et ita est proprium nostrae cognitionis deduci ex objecto externe proposito. Respectu ergo nostri, propria ratio signi invenitur in sensibili signo ducente nos ad signatum, propria inquam ratio, non signi secundum se, sed propria ut de-

servit nobis, et venit in usum nostrae cognitionis; unde ea quae spiritalia sunt, nisi manifestentur per aliquid sensibile nobis, nostrae cognitioni per modum signi non deserviunt; et sic loquitur S. Thomas in iii p., et in iv Sentent. Explicat autem propriam mentem in q. ix de Verit. cit., ubi dicit proprie reperiri signum quando discurritur de uno ad aliud, proprie inquam quoad nos, et ut deservit acquisitioni cognitionis; addit autem quod communiter signum dici potest quodcumque notum, in quo aliud cognoscitur; non intelligendo per ly communiter signum improprium, sed communem rationem signi: propriam quidem secundum se, sed non ita propriam pro nostro modo acquirendi cognitionem.

Secundo arguitur: Quia desunt signo formali conditiones requisitae ad signum. Nam signum formale non habet rationem medii, sed potest habere rationem termini cognitionis, et consequenter ipsa cognitione esse posterius, et ab illa procedere, ut patet in conceptu seu verbo mentis; quod est terminus intellectionis, et procedit ab ipsa; ergo non est medium ad ipsam intellectionem. Item non facit cognitionem mediatam, sed immediatam; rem enim objectam immediate intelligimus in se, etiamsi mediante conceptu et notitia intelligamus; est autem contra rationem signi quod faciat cognitionem rei in se immediate, quando enim cognoscimus rem per signum, minus perfecte cognoscimus, quam si cognosceremus rem in se ipsa immediate; ergo, cum signum formale non tollat, sed magis conducat ad cognoscendum rem in se, non induit propriam rationem signi.

Confirmatur: Quia videmus rationem formalem *sub qua* non dicitur signum respectu rationis objectivae

quae, nec speciem impressam, quia est principium intrinsecum cognoscendi, ut infra dicemus; ergo neque signum formale erit signum, quia est ipsa forma cognoscendi, nec ponit in numero eum objecto, ut reddatur cognitum, et tenet se ex parte termini intrinseci cognitionis, sicut species impressa ex parte principii, ergo vel utrumque erit signum; quia representativum est, vel utrumque non erit signum, quia intrinseca forma notitiae et cognitionis est.

Respondetur ad 1 part. argumenti, quod signum formale, quod est conceptus, habet rationem termini cognitionis, sed non ultimi, ordinati autem ad ulteriorem terminum, scilicet ad rem, quae cognoscitur, et in illo termino representatur; non est autem inconveniens quod aliquid sit terminus et medium, quando non est terminus ultimus, sed respiciens et ordinatus ad aliquid extra. Nec potest instari: quia objectum prout extra non attingitur, sed prout intra conceptum continetur et redditur intelligibile, ergo conceptus non est medium deducens ad aliquid extra se, sed sistens in se. Respondetur distinguendo antecedens: Prout extra non attingitur objectum, si ly *prout* dicat rationem attingendi, verum est; si dicat rem attackam, est falsum, est enim res vere attacka et cognita illa quae est extra, licet media intrinseca cognitione et conceptu, et hoc sufficit ut sit signum, seu medium.

Ad aliam partem argumenti respondetur: Quod signum formale non est necesse quod faciat cognitionem mediatam mediatione objecti cogniti, sed mediatione formae informantis et praesens reddentis objectum; et eodem modo verificamus quod signum formale est manuductivum ad suum signatum formaliter, id est ut forma representans et uniens

objectum potentiae, non instrumentaliter, seu ut res prius cognita, et etiam est notius formaliter, non objective aut denominative. Quod vero additur esse de ratione signi quod faciat cognitionem imperfectam, et non rei ut est in se, respondetur id solum pertinere ad signum instrumentale, quod per aliquid extraneum representat signatum, non vero ad signum communiter dictum, quod solum dicit aliquid notius, in quo manifestatur minus notum, ut ex D. Thoma, saepe diximus q. illa ix de Ver. Et hoc salvatur in signo formali quod est notius re significata, quia formaliter illam reddit notam, et est medium ad illam etiam formaliter et representative, licet non sit imperfecta et extranea representatio, sed solum representatio alterius a se, pro quo substituit, et ad quod ordinatur.

Et si instes: Nam ideo solum excluditur a ratione signi Verbum Divinum, quia representat perfectissime Divinam Essentiam; et similiter filius Petri, licet sit ejus imago, sed non signum, quia perfecte aequat ejus similitudinem; et Deus non est signum creaturarum, licet illas representet, quia perfectissime representat; ergo est de ratione signi imperfecte representare. Respondetur Verbum Divinum non esse signum Dei, non solum quia perfectissime representat, sed quia est consubstantiale et aequale; et sic non est notius nec substituens pro eo aut deserviens, multo minus respectu creaturarum, ad quas non ordinatur, sed creaturae ad ipsum, et ideo creaturae sunt signa Dei, quae nobis ipsum, ut notiora nobis, representant; non tamen est de ratione signi imperfectio cognitionis, quam general, sed substitutio pro signato quod representat. Homo autem qui est filius patris sui non est eo notior, sed univoce aequalis,

et ideo non induit rationem signi.

Ad confirm. respondetur quod ratio formalis *sub qua* non est signum, quia non facit præsens objectum potentiae, sed constituit objectum ipsum in esse talis vel talis objecti determinate et specificè; in ratione autem præsentis et conjuncti potentiae, id fit per signum formale vel instrumentale, aut aliquo suppleto vires objecti. Quod vero additur: signum formale non ponere in numero cum ipsa re signata, ut reddatur cognita. Respondetur: Non ponere in numero quasi unum representans et alterum representatum, negatur; et sic sufficit ut sit signum et signatum; licet in esse intentionali seu representativo dicatur facere unum cum objecto, ea ratione qua duo similia dicuntur convenire in una ratione, non vero quia distincta non sint representans et representatum, ita ut nunquam idem seipsum representet; hæc enim identitas evacuat rationem signi.

Denique ad id quod dicitur de specie impressa, quod erit signum sicut expressa, infra tractabitur. art. III; sufficit nunc dicere quod impressa, si removetur a ratione signi, ideo est quia non representat cognitioni, sed potentiae, ut producat cognitiō; species autem expressa, et potentiae, et cognitioni representat, quia terminus cognitionis est, et forma representans etiam cognitioni ipsi. Sed de hoc infra.

Contra secundam conclusionem arguitur, quia hæc divisio neque videtur univoca, neque adæquata, neque essentialis, ergo. Antecedens quoad I part., probat. quia hæc divisio comprehendit instrumentale signum in tota sua latitudine, et sic comprehendit instrumentale, naturale, et ad placitum, quod univoce non convenit in ratione signi, cum unum sit reale, aliud rationis. Simi-

liter ratio medii non invenitur univoce in signo formali et instrumentali, sed per prius in uno quam in altero, et dependenter in signo exteriori a signo formali interiori, unde dicit D. Thomas, IV de Veritat., art. 1, ad 7, quod significatio per prius invenitur in verbo interiori, ergo non univoce. Secunda pars probatur, quia videntur dari aliqua signa, quæ non sunt formalia, neque instrumentalia, aliqua etiam quæ simul utrumque esse possunt. Exemplum primi: nam phantasma est in quo intellectus cognoscit singularum, et tamen neque est signum formale, cum non inhæreat, nec informat, intellectum; nec est instrumentale cum non ex præexistente cognitione ducat in signatum, sed immediate representat illud, nec enim intellectus indiget ad cognitionem singularium prius cognoscere phantasma tanquam rem cognitam. Similiter phantasma fumi respectu intellectus non est formale signum ignis, cum non informat intellectum; nec instrumentale, cum non sit effectus ipsius ignis, sicut fumus a parte rei. Item conceptus non ultimatus est signum formale respectu vocis, et instrumentale respectu rei significatæ per vocem; et conceptus hominis vel angeli in ordine ad se est signum formale, et in ordine ad illum cui loquitur est instrumentale. Ergo idem potest esse signum instrumentale, et formale.

Tertia denique pars, quod non sit essentialis divisio, probatur: Quia divisio instrumentalis et formalis sumitur per ordinem ad potentiam; siquidem formale signum est quod inhæret potentiae, instrumentale, quod cognoscitur; ordo autem ad potentiam non pertinet ad constitutionem signi directe, sed in obliquo, ut diximus q. præced.; ergo non est divisio essentialis primo et per se.

Et confirmatur: Quia non potest

idem dividi duplici divisione essentiali non subalternim posita; sed divisio signi in naturale et ad placitum est essentialis, ut infra dicitur, et non subordinatur isti divisioni in formale et instrumentale, cum signum naturale etiam sit superius ad formale et instrumentale, et rursus instrumentale in naturale, et ad placitum; ergo istæ divisiones non sunt essentialis.

Ad primam partem argumenti dupliciter dici potest: Primo, quod in hac divisione non dividitur signum in tota sua latitudine, sed solum signum naturale, eo quod solum signum naturale est capax utriusque membri; et, licet signum ad placitum sit etiam instrumentale, non tamen est instrumentale secundum quod est membrum oppositum formali, non enim formale contraponitur in hac divisione nisi instrumentali naturali; signum autem ad placitum est signum quasi ab extrinseco, et non per se; in omni autem divisione semper debet accipi divisum id quod est capax utriusque membri dividendi. Sicut, verbi gratia, quando habitus intellectivus dividitur in sapientiam et scientiam, divisio est univoca; non tamen *ly sapientia* debet intelligi in tota sua latitudine, ut comprehendit etiam sapientiam increatam, sic enim non dividit habitum. Et similiter relatio dividitur univoce in relationem paternitatis et similitudinis, non tamen debet intelligi paternitas in tota sua latitudine, ut includit etiam divinam. Sic dividitur signum in instrumentale et formale univoce, non pro instrumentali in tota latitudine, sed ut restringitur ad signum naturale.

Secundo respondetur quod etiam potest esse divisio univoca sumendo signum instrumentale in tota sua latitudine, ut etiam comprehendit signum ad placitum, quia licet in

ratione entis non conveniant univoce, quod est reale et rationis, tamen in ordine et formalitate signi univoce convenire possunt, quatenus signum pertinet ad ordinem cognoscibilem et objectivum. Bene autem stat quod in ratione objecti et cognoscibilis univoce conveniant objectum reale et rationis, quando pertinent ad eandem speciem potentiam, vel ad scientias univoce convenientes, verbi gratia, ad Logicam, quæ agit de ente rationis, et Metaphysicam, quæ agit de ente reali, licet in ratione entis ista objecta analogentur. Ita signum ad placitum et naturale, licet dicantur relationes analogice convenientes ratione entis, in ratione tamen signi, ut ad genus cognoscibilis pertinentis ut medium representativum objecti, univoce conveniunt. Et sic intelligitur ista divisio.

Et per hoc explicatur quomodo conveniant signum formale et instrumentale univoce in ratione medii representativi, quatenus utrumque vere et proprie deservit ad representandum; dependentia autem quæ est in signo instrumentali respectu formalis, et in voce respectu conceptus, est dependentia physica, non logica, id est ut physice ponatur in exercitio una species, vel aliqua ejus operatio potest dependere ab alia, sicut dependet superficies a linea, sicut ternarius a binario, mixtum ab elemento, etc.; non tamen debet dependere logica, id est, in participando rationem communem, sicut dependet accidens a substantia in ipsa ratione entis; et hæc dependentia facit analogiam, non primam. Doctrina hæc est communis, et traditur expressè a D. Thoma, I Perihier., lect. viii.

Ad 2 part. argum. respondetur primum exemplum non esse ad propositum, quia phantasma singularium non deservit ad cognitionem

intellectus tanquam signum, sed tanquam id a quo intellectus agens accipit species; et ideo representat universale cum aliqua connotatione ad singularia, ratione cuius habitudinibus et connotationibus reflectens intellectus ipsa singularia attingit, non per phantasma tanquam per signum, sed per speciem abstractam ut originatam a phantasmate, et ideo connotante singulare ut terminum a quo relictum, non directe ipsum representante, ut latius in Physica dicitur. Si tamen intellectus respiciat phantasma ut rem cognoscibilem, et mediante ipso attingat singulare, utetur phantasmate ut objecto cognito manifestante aliud, et consequenter ut signo instrumentali. Et similiter dicitur ad alia exempla adducta in argumento, ut de phantasmate fumi respectu ignis, conceptus non ultimatus ad rem significatam etc.; hæc enim probant quod idem potest esse signum formale et instrumentale respectu diversorum et diversi modi representandi, non respectu eiusdem; sicut phantasma fumi est signum formale respectu phantasie, et per illam representationem formaliter cognoscit fumum immediate, et ignem mediate, ut contentum in fumo representato, fumus autem externus, ut cognitus, est signum instrumentale. Si vero intellectus reflectat supra phantasma fumi tanquam super rem cognitam, intelliget in phantasmate tanquam in signo instrumentali fumum externum, et ignem quem significat. Conceptus etiam non ultimatus representat vocem significativam, rem autem significatam et in voce contentam mediate representabit, sed formaliter; respectu autem cognitionis, qua reflexe cognoscitur, conceptus non ultimatus instrumentaliter representabit et vocem, et significatum vocis, si tamen con-

ceptus vocis aliquo modo rem significatam attingit, quod non est ita certum. Denique conceptus loquentis angeli formaliter ipsi loquenti representat, audienti autem, qui percipit conceptum ut rem cognitam et in ea rem representatam, instrumentaliter, sed hoc est respectu diversorum.

Ad 3 part. argum. respondetur quod, licet ordo ad potentiam sit in signo consequens ordinem ad signatum, quatenus representat illud ut significatum potentie, tamen diversus modus deducendi signatum ad potentiam redundat in diversitatem formalem signati, ut signatum est, quatenus diversum modum representabilitatis in signato respicit, ut diverso modo illud potentie representet. Divisio autem penes modos intrinsecos redundat, vel supponit diversitatem essentialem rerum super quas fundantur, sicut diversitas penes obscuritatem et claritatem diversificat revelationes et lumina, licet in fide obscuritas sit modus, non formalis ratio.

Ad confirmat. respondetur quod, ut ostendimus in Summulis, q. v, art. iv, ad 2 argument., non est inconveniens quod idem dividatur pluribus essentialibus divisionibus non subalternatim, sed immediate, quando quælibet illarum fit penes aliquam formalitatem essentialem inadæquate sumptam, non penes totum adæquate consideratum, ubi id ex D. Thoma et ex variis exemplis probavimus. Videatur ibi.

ARTICULUS II.

Utrum conceptus sit signum formale.

Procedit questio tam de conceptu intellectus, qui vocatur species expressa et verbum, quam de specie expressa phantasie, seu imaginativæ, quæ dicitur idolum, vel phantasma: quomodo illis conveniat de-

finitio signi formalis, quod sit formalis notitia, et quod seipso et immediate aliquid representet.

Ut autem rudi saltem minerva intelligi possit quid sit conceptus, verbum, species expressa, seu terminus intellectionis (quæ omnia idem sunt), et propter quid ponatur, advertendum est quod terminus isto cognitionis, qui ponitur intra potentiam cognoscentem, ob duplicem causam ponitur: vel propter necessitatem ex parte objecti, vel propter fecunditatem ex parte potentie. Propter fecunditatem quidem, quia ex abundantia cordis os loquitur, et sic verbum dicitur conceptus, quatenus exprimitur, et formatur a potentia ad manifestandum ea quæ cognoscuntur; naturaliter enim intellectus manifestationem quærit, et in eam prorumpit; et talis manifestatio expressiva vocatur dictio, seu locutio interior, et ipsum verbum est species, seu similitudo aliqua expressa et dicta. Propter necessitatem autem objecti ponitur, ut objectum reddatur unitum potentie in ratione termini cogniti, et ei præsens sit. Ut autem docet sanctus Thomas, primo contra Gentil., cap. lxxv, duplex etiam necessitas est ponendi hunc terminum, seu objectum intra potentiam cognoscentem. Vel quia objectum est absens, et non potest terminari cognitio ad ipsum nisi in ratione termini reddatur præsens, et sic oportet formari aliquam similitudinem, seu speciem in qua præsens, seu representatum reddatur. Sicut enim ut objectum esset præsens et unitum potentie in ratione principii concurrentis ad formandam cognitionem oportuit ponere speciem impressam, ita ut præsens sit in ratione termini ad quem tendit cognitio oportet aliam similitudinem seu speciem ponere, si res sit absens. Vel secundo oportet ponere conceptum intra potentiam ut res cognita,

seu objecta reddatur proportionata et conformis ipsi potentie. Sicut enim objectum non potest terminare visionem externam nisi luce visibili perfundatur, ita nec objectum potest ab intellectu attingi nisi a sensibilitate sit denudatum, et luce spirituali, quæ est immaterialitas seu abstractio, affectum et formatum; immaterialis autem lux non invenitur extra potentiam intellectivam; ergo oportet quod intra ipsam illuminetur objectum et formetur illa spiritualitate, ut attingatur; et hoc formatum in esse objecti est verbum seu conceptus, quod non est ipsa cognitio, ut art. iv dicitur, quia tenet se ex parte objecti, seu termini cogniti, ejusque officium non est reddere formaliter cognoscentem, ut cognitio est tendentia ad objectum, sed reddere objectum præsens per modum termini cogniti; nec antecedit cognitionem, sicut species impressa, quia formatur per cognitionem, nec datur ut principium cognitionis, sed ut terminus. De quo plura vide apud D. Thomam loco cit., et iv contra Gentil., cap. xi, et Opuscul. xiii et xiv, et multis aliis locis ubi agit de verbo mentis.

Si autem quæras per quem actum fiat expressio, seu conceptus? Breviter dicimus (nam res ista ad libros de Anima spectat) in intellectu fieri per actum, qui substantialiter est cognitio, sed aliquid amplius habet, scilicet quod sit cognitio fecunda, id est manifestativa et dicens, seu expressiva; nec enim intellectus sibi soli cognoscit, sed facit etiam impetum ad manifestandum, et illud prorsus ad manifestandum est expressio quædam et conceptio, ac partus intellectus. In potentiis autem sensitivis concedit D. Thomas duplicem modum faciendi istas species expressas, quæ in ipsis vocantur idolum. Primo, quia ipsæ formant eas active, sicut dicit ii p. q. xii.

art. 1, ad 2 quod « imaginatio ex præconceptis speciebus montis et auri format speciem montis aurei. » Secundo, quia ab aliis causis, seu potentiis formatas recipiunt, et sic docet ipse D. Thomas, iv cont. Gentil., cap. xi. et Opusc. xiv, quod a sensu exprimitur forma seu representatio, et terminatur in phantasia, et sic aliud est principium a quo emanat ista similitudo, et aliud in quo terminatur. Similiter etiam in q. xvi de Malo, art. xi, docet D. Thomas quod demones transmutando et agitando spiritus animales, in quibus sunt impressiones relictae a sensibus, faciunt diversa objecta apparere imaginative, quæ etiam apparitiones fiunt in dormientibus, descendente sanguine ad principium sensitivum, quia istæ species conservantur in spiritibus, ut docet Philosophus in lib. de Somno et vigil., c. iii. Quare representationes, seu apparitiones quæ fiunt per species expressas in phantasia, ab aliis causis quam ab ipsamet potentia sensitiva formari possunt, et ipsi potentia apparere. Verbum autem quod formatur in intellectu non ab alia causa, quam ab ipso intellectu exprimi et formari potest, quia solum formatur dicendo, alias non esset verbum, dicere autem est actio vitalis loquentis.

PRIMA CONCLUSIO. Conceptus, seu species expressa ab intellectu propriissime est signum formale. — Hæc conclusio sumitur ex D. Thoma, qui sæpe docet verbum esse signum et similitudinem rei, ut in Quodlib. iv, art. xvii. et iv de Verit., art. 1, ad 7, et iv cont. Gent., c. xi. Non est autem signum instrumentale, quia non est objectum prius cognitum, quod ex præexistenti sui cognitione ducat ad rem representatam, sed est terminus intellectionis, quo tanquam termino intrinseco res redditur cognita et præsens intel-

lectui, ut eisdem locis docet D. Thomas, et Opusc. xiii et xiv. Ergo est signum formale.

Et ex hoc sumitur fundamentum conclusionis, quia conceptus intelligibilis directe representat aliud a se potentia, v. g., hominem, vel lapidem, quia est naturalis illorum similitudo, et per sui informationem reddit intellectum cognoscentem in actu cognitione terminata, et non ex præexistente cognitione sui; ergo est formalis notitia reddens intelligentem non per modum actus, sed per modum termini, seu notitiæ terminatae.

SECUNDA CONCLUSIO. Etiam idolum, seu species expressa sensibilis in potentiis interioribus est signum formale respectu alium potentialium. — Hæc conclusio non habet difficultatem, si consideremus id quod representationis est in istis speciebus, quia sunt similitudines naturales objecti; sed difficultas est quomodo salvetur quod sint formales notitiæ, saltem terminative, siquidem possunt istæ expressiones formari etiam a principio extrinseco, ut diximus, ut quando formantur ab angelo, vel demone per commotionem spirituum, vel etiam per descensum sanguinis in dormientibus.

Sed nihilominus dicitur, quod tales imagines, seu idola sunt signa formalia, quia non ducunt potentiam, nec representant illi objectum ex priori cognitione sui, sed immediate ducunt ad ipsa objecta representata, ut constat tum ex ipsa experientia, tum quia potentia istæ sensitivæ non possunt reflectere supra seipsas et supra species expressas quas habent; ergo ab illis immediate res representatae redduntur potentiis; ergo ista representatio fit formaliter, et non instrumentaliter, nec ex aliqua priori cognitione ipsius imaginis, seu idoli. Quare ut sit formale signum suf-

ficit quod terminet actum cognitionis, sive formetur per ipsam, sive ab alia causa formetur et illi unia- tur, ita ut ad illud actus terminetur; sicut si Deus se solo uniret conceptum intellectui, et ad illum terminaretur actus, vere et proprie diceretur formalis notitia terminative, etiamsi ab ipso non emanaret.

olvuntur argumenta.

Primo arguitur, quia conceptus representat potentia ut signum instrumentale, ergo non ut formale. Antecedens probatur primo ex D. Thoma, Quodlib. v, art. ix, ad 1, ubi inquit: « Quod intellectus intelligit aliquid dupliciter, uno modo formaliter, et sic intelligit specie intelligibili qua fit in actu, alio modo sicut instrumento quo utitur ad aliud intelligendum, et hoc modo intellectus verbo intelligit, quia format verbum ad hoc quod intelligat rem; ergo secundum D. Thomam intellectus non intelligit verbo tanquam forma, sed tanquam instrumento, atque ideo non est signum formale, sed instrumentale.

Deinde probatur ratione, quia conceptus representat ut cognitum, ergo ut signum instrumentale: hoc enim est quod cognitum ducit ad cognitionem alterius. Anteced. probatur, quia dicit D. Thom., in iv de Veritat., art. ii, ad 3: « Quod conceptio intellectus non solum est id, quod intellectum est, sed etiam id quo res intelligitur, ut scilicet quod intelligitur possit dici et res ipsa, et conceptio intellectus. » Ergo secundum D. Thomam verbum est cognitum ut *quod*, et sic tanquam cognitum representat. Item etiam, quia intelligere comparatur ad verbum sicut esse ad ens actu, ut dicit D. Thomas, 1 p., q. xxxiv, art. 1, ad 2. Ergo verbum non representat, nisi

ut formatum per cognitionem, et ut cognitum, atque adeo ut signum instrumentale, quod tanquam cognitum representat.

Respondetur negando antecedens. Ad primam probationem ex auctoritate D. Thomæ, respondetur quod D. Thomas vocat verbum instrumentum quo intellectus aliquid cognoscit, id est medium internum in quo intellectus intelligit, et hoc est esse signum formale. Species autem impressa dicitur id quo formaliter intelligit intellectus, quia tenet se ex parte principii intellectionis, quod autem tenet se ex parte principii, vocatur forma; et tamen non dixit D. Thomas quod species impressa formaliter significat seu representat, sed quod est id quo formaliter intellectus intelligit; aliud est autem esse signum formale, aliud principium quo intelligendi.

Ad secundam probationem ex ratione respondetur quod conceptus non dicitur representare tanquam prius cognitum per modum objecti extrinseco, ita quod ly *cognitum* sit denominatio extrinseca, sed tanquam cognitum intrinsecum, id est ut terminus cognitionis intra potentiam; sed quia non est terminus in quo ultimate sistit cognitio, sed quo mediante fertur ad cognoscendum objectum extra, ideo habet esse signum formale, quia est cognitum intrinsecum, id est ratio intrinseca cognoscendi. Unde signum instrumentale est cognitum ut *quod* extrinsece, et tanquam res cognita, ex cujus cognitione devenitur in signatum; conceptus autem est cognitum ut *quod* non tanquam res cognita extrinseca, sed tanquam id in quo continetur res cognita intra intellectum; et sic eadem cognitione per se attingitur conceptus et res concepta, non ex cognitione ejus devenitur in cognitionem rei conceptæ; et quia est id in quo res

seu objectum redditur proportionatum et immaterializatum per modum termini, ideo dicitur ipse conceptus cognosci ut quod, non tanquam res seorsum cognita, sed tanquam constituens objectum in ratione termini cogniti. Licet autem signum instrumentale possit attingi unica cognitione cum signato, tamen etiam tunc ex signo cognito devenitur in signatum, non ipsum signum formaliter constituit rem ut cognitam.

Ad tertiam probationem respondetur quod intelligere, ut est dictio, seu expressio, habet pro complemento ipsum verbum tanquam terminum. Et sic D. Thomas, in q. viii de Potentia, art. 1, dicit: « Quod intelligere completur per verbum »; rursus vero ipsum verbum in alio genere actatur et completur per intelligere, quatenus actus intelligendi est ultima actualitas in genere intelligibili, et sicut esse et ultima perfectio in eo genere, ut dicit D. Thom., 1 p., q. xiv, art. iv. Quod autem ratione hujus actuacionis verbum redditur cognitum, non sufficit ad rationem signi instrumentalis, quia non est cognitum quasi objectum et res extrinseca, sed ut terminus intrinsecus ipsius intellectionis; hoc enim est representare intra potentiam informando ipsam, et reddendo cognoscentem, ideoque dicitur signum formale.

Secundo arguitur: Verbum non est formalis notitia, ergo non est signum formale. Consequentia patet ex definitione signi formalis. Anteced. prob. 1, quia formalis notitia est illa quae reddit potentiam formaliter cognoscentem; redditur autem formaliter cognoscentem per actum cognitionis, quae est immediata forma cognoscentis, et praesertim quia cognoscere consistit in actione, cum sit operatio vitalis; verbum autem non est ipsa operatio, seu actio cognoscendi, sed aliquid forma-

tum per cognitionem et effectus illius; ergo non est forma quae constituit cognoscentem, sed quae procedit et efficitur a cognoscente; ergo non est ipsa formalis notitia potentiae. Unde verbum non constituitur per intelligere active, sed per intelligi passive; ergo nec constituit formaliter intelligentem, sed formaliter constituit rem intellectam. Secundo probatur idem antecedens, quia in Divinis verbum non facit formaliter intelligentem, quia Pater non intelligit sapientia genita, ut ex Augustino docet D. Thomas in 1, dist. xxx, q. ii, art. i; ergo ex genere suo verbum non reddit formaliter intelligentem.

Confirmatur quia, si verbum esset formalis notitia, sine verbo non posset intellectus formaliter esse cognoscentem saltem perfecte; sed sine formatione verbi intellectus formaliter cognoscit, ut probabiliter admittitur in Beatis, et in intellectione qua Verbum et Spiritus sanctus intelligunt, manifeste constat; ergo.

Respond. ad principale argumentum distinguendo antecedens: Verbum non est formalis notitia per modum operationis, concedo; per modum termini, nego. Et sic reddit intellectum formaliter intelligentem, formaliter terminative, non formaliter operative. Quando autem dicitur signum formale quod est formalis notitia, intelligitur de formalis notitia terminata, non de operatione ipsa notitiae sine termino, quia de ratione signi est quod sit representativum, operatio autem ut operatio non representat; sed id quod representat debet esse expressum et simile ei quod representat, quod pertinet ad rationem imaginis, esse autem simile et expressum proprie convenit termino procedenti, quod assimilatur suo principio, non operationi, quae magis est assimilatio, quam simile. Quod vero dicitur quod

intelligere consistit in actione seu operatione, verum est de ipso actu formali intelligendi; caeterum quando signum formale dicitur notitia formalis, non intelligitur de notitia formali prout est operatio, sed de notitia formali, quae est representatio et expressio, quod solum convenit notitiae formali terminatae, seu termino notitiae, non operationi ut operatio est. Et quando dicitur quod verbum est effectus cognitionis, intelligitur quod est effectus cognitionis, ut operatio et via seu tendentia, non cognitionis ut terminatae: cognitionis enim ut terminatae verbum est forma, quia est ipse terminus ejus; cognitionis autem ut operatio seu dictio verbum est effectus, et ita supponit actum intelligendi non terminatum et completum, sed ut operantem et dicentem, ideoque relinquitur locus ut sit formalis notitia formaliter terminative, non formaliter operative. Et hac ratione constituitur verbum per intelligi et non per intelligere active, quia non pertinet ad ipsum, in quantum est signum formale, esse formalem notitiam operative et active, sed terminative, et secundum intelligi intrinsecum quo res ipsa redditur intellecta et representata intrinsece; pertinet autem ad rationem signi representatio, non operatio, et esse formalem notitiam representativam, non operativam.

Ad secundam probationem respondetur esse disparem rationem de Verbo Divino, quia Verbum in Divinis supponit intellectionem essentialem omnino terminatam et completam, cum sit actus purus in genere intelligibili, nec procedit Verbum ut compleatur intellectio essentialiter, sed ut dicatur et exprimat notionaliter; et ita non reddit formaliter intelligentem Deum etiam terminative, nec objectum intellectum in actu, quia Divina essentia

secundum se est in actu ultimo intelligens et intellecta, cum sit actus purus in genere intelligibili, et non id habet per processionem Verbi, sed supponit; in nobis autem, quia objectum non est in actu ultimo intellectum per se, oportet quod formetur intra intellectum in ratione objecti terminantis, et hoc fit per expressionem verbi in esse representativo, atque adeo per illud redditur intellectus formaliter intelligens terminative.

Ad confirmationem respondetur quod non potest dari aliqua cognitio sine verbo, vel formato ab ipso intelligente, vel illi unito; non tamen requiritur semper quod verbum procedat, et formetur ab ipso intelligente; et sic in Beatis Divina essentia unitur in ratione speciei expressa, sicut etiam diximus de idolo formato in imaginativa ab alia causa et ab alia potentia.

ARTICULUS III.

Utrum species impressa sit signum formale.

Supponimus dari species impressas quae vice objecti uniantur potentiae ad eliciendam cognitionem, seu notitiam, eo quod ista pariter a potentia et objecto; unde oportet quod objectum reddatur unitum seu praesens potentiae, illamque determinet ad eliciendam cognitionem; et cum objectum non possit per se ipsum ingredi potentiam, illique uniri, oportet hoc fieri media aliqua forma, quae vocalur species, quae ita ipsum objectum continet modo intentionali et cognoscibili, quod potest illud reddere praesens et unitum potentiae. Et quia ad hoc munus illa forma seu species instituta est a natura, dicitur representare objectum